

UDK:297.4 + 82-1/-9:297.4 + 2-28

Aziza OMANBOYEVA,
Ma'mun universiteti o'qituvchisi
E-mail: Omanboyevaaziza1@gmail.com

DSc, dotsent S.Zokirova taqrizi asosida

THE ROLE OF THE PERIOD OF ASCETICISM IN THE HISTORY OF SUFISM AND MYSTICAL AND ARTISTIC LITERATURE

Annotation

This article will discuss the history of Sufism literature, which is an intrinsic element of Uzbek classical literature, as well as the causes for the doctrine's formation. The role of asceticism in Sufi literature is examined, as well as the reflection of ascetic thinking in spiritual and creative writing.

Key words: The asceticism age, ascetics, ubbads, self-reflection, asceticism in prophetic life, "Rabguzi's story".

РОЛЬ ПЕРИОДА АСКЕТИЗМА В ИСТОРИИ СУФИЗМА И МИСТИЧЕСКОЙ И ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация

В данной статье раскрывается история суфийской литературы, являющейся составной частью узбекской классической литературы, и причины возникновения этого учения. Обсуждается место периода аскетизма в суфийской литературе, отражение аскетического мышления в суфизме и художественной литературе.

Ключевые слова: период подвижничества, аскетизм, Набожные, саморефлексия, подвижничество в жизни пророков, «Рабгузи-история».

TASAVVUF TARIXI VA IRFONIIY-BADIIY ADABIYOTDA ZUHD DAVRINING O'RNI

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek mumtoz adabiyotining ajralmas bir qismi hisoblangan tasavvuf adabiyotining tarixi, ta'limotning yuzaga kelishi sabablari ochiqdanadi. Tasavvuf adabiyotida zuhd davrining o'rni, irfoniiy-badiiy adabiyotda zuhdiy tafakkurning in'ikosi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Zuhd davri, zuhdodlar, ubbodlar, nafs tazkiyasi, payg'ambarlar hayotidagi zuhd, "Qissasi Rabg'uziy".

Kirish. Sharq mumtoz adabiyotining asoslaridan biri sanalgan turkiy adabiyot ko'p asrlardan buyon dunyo adabiyotshunosligida o'zining teran mazmuni va salmog'ini yo'qotmasdan kelmoqda. Zero, mumtoz adabiyot mazmun va shakl, g'oya va badiiyat jihatdangina emas, didaktik ta'sir kuchining kengligi bilan ham ahamiyatlidir. Sharq klassik adabiyotining komil shaxsni dunyoga keltirish maqsadida yaratilgan badiiy-irfoniiy asarlari halihanuz o'z mohiyati hamda ta'siri bilan G'arb-u Sharqni birday lol qoldirmoqda. Zero, ularning asosi ilohiyotda, islom aqidasi ko'ngil huzuriga aylantirgan tasavvuf-dadir. Hamida axloqqa erishish uchun ma'lum bir maslak va ifodani tanlagan irfoniiy adabiyotning paydo bo'lishida tasavvuf ta'limotining, tariqatlarining, umuman ilohiy e'tiqodning o'rni beqiyos.

Adabiyotshunoslikda urg'ulanganidek: "Ichki bir xotirjamlik, ruhiy bir farog'atni ta'minlovchi tasavvuf va inson botinidagi sir-asrorni yorituvchi badiiy adabiyot mushtarak bir bayroq ostida nafs tarbiyasiga kirishgan. Shu bois bosh maqsadi inson axloqi va tafakkur kamoli bo'lgan mumtoz adabiyot va komil insonni tarbiyalayotgan tasavvufni ayri-ayri tasavvur etish mumkin emas. Ayrim tariqat vakillarining ijodkor ekanligi, tasavvuf haqidagi risolalari, hol bayonlari bo'lgan nazmiy merosi ham fikrimizni dalilaydi". Demak, mumtoz adabiyot namunalaridagi g'oya va maslak, muallif shaxsi va adabiy qahramonlar, obraz va ramz singari tushunchalardan bahs yuritishda, albatta, tasavvufiy hamda adabiy bilimlarimizga birday tayanmog'imiz lozim. Ushbu adabiyot tarixiga, rivojlanishiga, tafakkur takomiliga nazar tashlar ekanmiz mavzumiz yanada yaqqolroq namoyon bo'ladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Zuhd davri, badiiy adabiyotda zuhdiy qarashlar masalasi tasavvuf ta'limoti mohiyatini o'rganishdan boshlanadi. Turk olimi Usmon turarning "Tasavvuf tarixi" asarida shunday ta'rifga duch kelamiz: "... hijriy II asrda musulmonlar orasida dunyo moliga bo'lgan sevgi va hirsning oshishi toat-ibodatga berilganlar toifasini ulardan uzil-kesil uzdi. Mazkur zumra so'fiy, mutasavvuf nomlari bian tanilishdi. Bu ism ishtiqoq jihatidan "suf"dan kelib chiqqan. Chunki ular chiroyli kiyimlarni tark etib, suf – "jun"dan kiyim kiyib, dunyoparastlarga zid ish qilishgan. Ular zuhd, uzlat, ibodat va toatga qattiq berilishgach, o'zlariga xos vajd (jo'shish) va boshqa hollarga ega bo'lishdi. Ushbu ta'rif mohiyatan tasavvuf haqida turli-tuman tavsif va haqiqatlarni qamrab olgan. Tasavvuf bir ta'limot sifatida o'zining tarixiga ega. Uning tarixiga nazar tashlar ekanmiz, o'zining tadrijida katta ikki bosqichni

bosib o'tganiga guvoh bo'lamiz. Abdulkarim Kushayriyning sharhlashicha, mutasavviflar zuhdod va ubbodlar (zohidlar va obidlar)dan so'ng maydonga chiqqan toifalardir. Bundan tasavvuf ta'limotida tariqatlarining shakllanishida zuhd davri muhim ahamiyatga ega degan xulosaga haqli ravishda kelish mumkin. Zero, tasavvufdagi har bir maqomning tamali zuhd hisoblanadi. Mazkur tamalsiz boshqa maqomlarga yuksalish mushkuldir. Ilmiy manbalardagi ma'lumotlarga asoslangan holda tasavvufning ilk davri ikkiga ajratishimiz mumkin: 1.Zohidlik davri; 2.Orif-oshiqlik davri.

Ma'lumki, payg'ambarimiz sallolohu alayhi vassallam vafotlaridan so'ng, xalifalar hukmronligi ham yakuniga yetgach, mamlakatda boshlangan taxt uchun kurash, boylik, aysh-ishratga berilish, dahring fony matohlariga bog'lanib, oxirat va din masalalaridan uzoqlashish boshlandi. Ushbu holat qalbida asl iymoni bor, shariat yo'lida sobit turgan, sahobalar hayotini ko'rgan tobeinlar va ularning avlodlari ko'nglida ochiq qarshilikka aylandi. Ular xatti-harakatlari natijasida oddiy avom orasida zohid, so'fiy nomlari bilan tanilishdi. Kundalik hayotda bir luqma taomga qanoat qilish, hech qanday boylik to'plamaslik, kun-u tunlarni bedorlik bilan toat-u ibodatda o'tkazish, tillaridan Yaratganning nomini tushirmay O'zining marhamatidan umidvorlik, mansab-u obro'ga nazar qilmaslik, bor zehn-shuurini yolg'iz Alloh sifat va tajallisi haqida mushohadaga yo'naltirish ularning asosiy xususiyatlari hisoblangan. Katta va asosiy bir davrni egallagan zuhd haqida tasavvufiy-irfoniiy manbalarda atroflicha to'xtalangan.

Tasavvuf tadrijida yana bir qancha davriy tasniflarni ham uchratishimiz mumkin. Shulardan biri: - Zuhd davri; - Tasavvuf davri; - Vahdati vujud davri; - Tariqatlar davri.

Tadqiqot metodologiyasi. Ba'zida xalq orasida ayrim tushunchalar, nomlar, istilohlar ayricha bir ma'no kasb etadi. Har til va ilm-fanda, har din va dunyoqarashda bu tushunchalarning o'ziga xos dunyoga kelish tarixi yoki o'zgacha bir qamroviga duch kelamiz. Ba'zan mazkur tushunchalar o'z atrofida turfa ixtiloflar yuzaga keltiradi, natijada u haqida shubha va gumonlar tug'ilishi, u sababli turli ziddiyatli savollar paydo bo'lishi mumkin. Tasavvuf ham, bizningcha, xuddi shunday maslak. Ammo bugun haqiqiy, hali bid'atlar aralashmagan chin tasavvuf haqida ulamolarni tomonidan uzil-kesil xulosalar berilgan. Tasavvuf nafs riyozatini amaliy-nazariy jihatdan belgilab bergan, o'zining xos dasturlariga ega bir maktabdir. Bugungi ziddiyatli fikrlar esa keyingi botil tariqatlar haqidagi

qarashlar natijasidir. Biroq har zamonlar pda ham ushbu oliy tarbiya yo'liga ma'naviy ehtiyoj, albatta, bo'lgan.

Tasavvufshunoslar nazdida, jasadga ko'ra ruh qanday bo'lsa, shariatning zohiriga ko'ra botini – tasavvuf ham shundaydir. Bu nomda ulug' bir ilm, o'ziga mos fiqh, munosib adab va riyozat yo'li turadi. Islomning ilk davrlarida Tasavvuf kalimasining o'rnida Zuhd va Riyozat atamaları qo'llanilgan. Istilohiy ma'noda Tasavvuf – aloqasi bo'lmaslik, qadr bermaslik, dunyoni kichik ko'rish, tark degan ma'nolarni anglatadi. Ushbu ma'nolari ila tasavvuf lafzi Qur'oni Karimda kuzatilmasa ham, payg'ambarimiz Muhammad sallolohu alayhi vassalamning hadislarida ko'zga tashlanadi. Zuhd esa ma'rifiy istiloh o'laroq dunyodan oxiratning, moddadan ma'noning, jismdan ko'ra ruhning, ko'ngilning istaklarini bajarishni ustun ko'rmoqdir. Shunday yashash tarziga rozi bo'lgan va amallarni to'la-to'kis ado eta olgan inson zohid deya ataladi. "Zuhd" atamasi tasavvufiy-ma'rifiy tushuncha bo'lib, Sharq adabiyotida keng qo'llaniladi. Tarixan kelib chiqishi arabcha so'z bo'lib lug'atlardagi ma'nosi "Z H D / ذ ه د" fe'lining masdaridandir, ya'ni biror narsaga moyil bo'lmaslik, talab qilmaslik, yuz o'girish, befarqlik va undan voz kechish ma'nolarini bildiradi, beye'tiborlik, dunyo moliga ahamiyat bermaslik degan ma'nolarga ega". Shuningdek, fors-tojik, o'zbek va turkiy lug'atlarda "zuhd", asosan, tasavvufiy atama sifatida oxiratga yuzlanish uchun dunyodan chekinish yoki Allohga yuzlanish uchun dunyoni ham, oxiratni ham tark etish ma'nosida qo'llaniladi. Tasavvuf g'oyalari targ'ibiga, riyozatdagi nafs kechinmalarining izhoriga bag'ishlangan hikmatlarda ham xuddi shu mazmunga guvoh bo'ladilar o'srinlar talaygina:

Alad-davom shuhud istab shohidlardek,
Zuhdu vara' hosil qilib zohidlardek,
Ibodatu toat aylab obidlardek,
Oxiratning ishin munda qiling, do'stlar.

VIII asrda «zuhd» so'zi ilgari shu mazmunda qo'llangan «nusk» so'zining o'rnini egallay boshladi, qanoat (o'z xohishlarini nazorat qilish va boriga ko'nib yashash) va vara' (parhezkorlik) kabi taqvodorlikni ifodalovchi tushunchalardan chuqurroq ma'no kasb etdi va uning tasavvufiy hayotdagi o'rni barqarorlashdi. Shu sababdan ham moli oz bo'lgan kishiga nisbatan muzhid, oz yemak yeydigan kishiga zohid, hajman oz bo'lgan narsaga ham zehid, dunyoda parhez qilib yashamoqqa nisbatan esa zahodat shaklida qo'llanilganligi asarlarda tilga olinadi. Bir so'z bilan aytganda, zuhd tarkidir:

Shariatda tajridur dunyosini tark etmoq,
Tark etmayin dunyosin sivo bo'ldum demasun, –

deydi shoir. Ta'kidlash joizki, Zuhdona tarkda bir faqirlik bor, bu faqirlikda esa Alloh taolaga qurbat, jannati ma'voga umidvorlik mavjud. Mana shunday ilk his va hollarsiz keyingi ma'naviy martabalariga ko'tarilish mahol. Imom Kushayriy esa "tasavvufni faqat zuhd va vara'dan iborat deb bilmay, uni zohidlikdan tasavvufga, amaldan mushohadaga, ibodatdan hikmatga, shariatdan haqiqatga o'tish" deya izohlagan". Darhaqiqat, shubhali har qanday narsadan voz kechish ma'nosidagi arabiy vara' kalimasi lug'atlarda "...gunohlardan chetlashish, o'zini tiyish, Alloh taoladan qo'riqib, harom narsalarni tark qilib taqvador bo'lish"dir. Shu bois zuhd va vara' so'zlari yonma-yon keladi va mazmunda bir-birini to'ldiradi:

Fig'onki, ishq chekar bog'lab oni bo'nyum'ga
Nechaki zuhdu vara' pardasin rido qilsam.

Alisher Navoiy hazratlari ham bu hollarni yonma-yon keltirib, ma'noni kuchaytirgan. "Tasavvuf atamaları lug'atida esa zuhd quyidagicha ta'riflanadi: "Nafsga qarshi mujohadaning ko'p chuqur usullarini qamrab olgan zuhd hayoti dastlabki paytlarda inson ruhini kamolga yetkazuvchi eng ishonchli yo'llardan biri bo'lgan". Zuhd tasavvufning tamallaridan bo'lganligi bois ko'plab tasavvufga oid asarlarda zuhd davri haqida so'z boradi. Doktor Tezi va Ahmat Atlining "Tasavvufda riyo ul-g'ayb" asarida zuhdga: "Qo'lda bo'lmagan narsaning qalbdan ham yo'qligi, dunyoni tark etmoq, mol-u dunyo kimning qo'liga o'tsa ham uni qalbga kiritmaslik, nafsni tiya bilgan holda dunyodan yuz o'girish, olami borliqni zavol ko'zi bilan ko'rish, insonni Allohning zikridan g'ofil etgan narsalardan yuz burmoq, dunyoni kichik sanamoq va har qanday orzu-havasini ko'ngildan silkiib chiqarmoq, Allohdan boshqa har narsa va har kimdan zohid bo'lmoqdir", – deya ta'rif beriladi. Ko'rinib turibdiki, zuhd ahlining ibodatu amallari, tarku dunyolari bari – Allohning marhamatiga erishish, uning cheksiz rahmatidan bahramand bo'lishga qaratilgan. Alloh zikrida doimiy bo'lish, ularning har doim uyg'og'ligi, g'afllardan yiroqligini, tom ma'noda, foni dunyodagi imtihon hayoti Yaratgan bilan oralarida parda bo'la olmasligini bildiradi. Ularning qalblari hamisha zirkulloh bilan mashg'ul va uyg'odir. Mazkur tasniflarning barchasida zuhd davri tasavvufning ilk boshlanmasi ekani isbotlanadi. Tasavvuf hol ilmi hisoblanadi. Shunday ekan, zuhd

amallari ham ko'ngil yo'lichiligidan hol va maqomni o'zgartiradi. Darhaqiqat, har qanday riyozat, jumladan, zuhd solikni hol evrilishiga sabab bo'lmog'i kerak. Zuhddan maqsad ham baytulloh hisoblangan qalb tasfiyasiga olib kelishdir. Shoh shoir Qul Ubaydiy ham nafs tazkiyasining bosh omillaridan biri zuhd ekanligini ta'kidlab yozadi:

Zuhdu taqvo daryosining suvin sepmay,
Nafsu havo o'ti hargiz so'nmas ermish.

Nafsdagi hollar amallardan dunyoga keladi. Zuhd – amaldir. Unda quruq da'vo, yolg'on so'z bo'lishi mumkin emas. Ahli zuhdning dunyoga munosabati, Haqqa muhabbati barcha ahli sulukka ibrat bo'lgan. Zero, shoir aytganidek, nafsu havoning shiddati olovini zuhd taqvo daryosining suvi bilangina o'chirish mumkin.

Hasan Basriy: "Zuhd – dunyoga tavakkal qilish, dunyoga ko'ngil qo'yganlardan xafa bo'lish, dunyodagi narsalarni yomon ko'rish, oxiratga nisbatan ishtiyoqli bo'lishdir" – der ekan, Abu Sulaymon Doroniy "Dunyo kelib bir qalbg joylashsa, oxirat u yerdan hijrat qiladi," deb ta'kidlaydi. Haromning azobiga va halolning hisobiga tayyor bo'lish sharti bilan inson dunyoning barcha ne'matlariga sho'ng'ishi mumkin. Zuhdiy hayotni tarjih etganlar Haqni unuttiruvchi dunyoga hushyor bo'lishgan, chunki u hirs va ehtirosni uyg'otgan, takabburlik va g'ururni keltirib chiqargan va uni ko'pchilikning poygasiga aylantirgan. Zero, dunyo hayotiga moyillik oxiratni unutishga, bandasini nafs asiriga aylanishiga olib keladi. Zuhdning badiiy adabiyotdagi talqinlari, albatta, dunyoga munosabat bilan ochib beriladi. Bandalarning o'n sakkiz ming olamni Yaratgan Biruborga bo'lgan ishq ilohiy kitoblarda ham ko'p ta'riflari keltirilgan, bir-biri bilan zidlangan foni hamda boqiy dunyo yoxud dunyo va oxiratga munosabatlari bilan belgilanadi. Shunday fano va baqo tushunchalarini bir-biridan farqlashda, dunyoviy va uhroviy hayot huzurini anglatishda zuhd ahliga teng kelish qiyin. Chunki zuhd ahli bo'lgan, amalda va so'zda dunyoparastlikdan yiroq bo'lib, mahsharga tayyorgarlikni, abadiyat hayotiga muhabbatni ta'lim bergan, boqiy hayot borligidan xabardor qilganlarining boshida barchalari barcha payg'ambarlar turadi. "Qisasi Rabg'uuziy"da o'qiyimiz: "Ul Idris payg'ambar alayhissalomni buldilar. Anga bordilar, aydilar: «Bizni shafolat qilg'il, bizni Izi azza va jalla yorliqasun», tedilar. Idris duo qildi. Farmon keldi: «Ey Idris, ularga aytg'il dunyoning azobinmu ixtiyori qilursiz yo uqbo azobinmu?» Idris bu so'zni aydi ersa aydilar: «Ey Idris, qamug' azobin ixtiyor qilaling, ayu bergil». Idris aydi: «Uqbo jovidona turur, dunyo azobin ixtiyor qilaling". Albatta, azob, dard, balo tushunchalarining tasavvufdagi ma'rifiy ma'nosi o'z ma'nosidan ko'ra kengroq. Ammo Idris a.s. o'z qavmiga Uqbodagi farog'at, dunyodagi balo bilan bo'lishini ta'kidlaydi. 950 yil umr ko'rgan Nuh a.s.ning: "Xabarda kelur, bir kun Jabroil keldi. Nuh umri oxir bo'lmishda aydi: «Ey Nuh, payg'ambarlardin sening umrung uzunroq bo'ldi. Dunyoni netak buldung!» Nuh aydi: «Dunyoni bir, ikki qabug'lug' saroytak buldum. Bir qabug'din kirdim, bir qabug'din chiq tururman», – degan dunyo haqidagi fikrlari ham aslida zuhd hayotga da'vatdir. Umratning ilkilari bo'lgan sahobayi kiromlarning hayot tarzi, dunyoqarashi barchaga ma'lumdur. Dunyoviy kamchiliklardan xoli bo'lgan Payg'ambar alayhissalomning do'stlari ham qalblariga dunyo sevgisini yaqinlashtirmaslik ishtiyoqi bilan yonganlar. Oliy istak samarasi o'laroq "...Alloh ulardan rozi bo'ldi va ular ham Undan rozi bo'ldilar. Yana (Alloh) ular uchun ostidan daryolar oqib turadigan, ular abadiy qoladigan jannatlarni tayyorlab qo'ydi. Mana shu buyuk baxt (Tavba: 9/100)"ga musharraf bo'ldilar. Zuhdiy hayotni yashab o'tish tanlovida yuqoridagi kabi oyatlarning ta'siri katta bo'lgan. Shu bois aytish mumkinki, zuhdni ravotning oliy namunasi sahoba, tobeinlarda kechdi. Ularning islom havnaqi uchun qilgan har bir xatti-harakatida, xayru ehsonida, eng muhimi Muhammad Mustafoda hamda Alloh azza va jalla ishqidan boshqa hamma narsani supurib tashlagan qalbida bir zohid yashadi.

Tahlil va natijalar. Ilk so'fiylardan Fuzayl ibn Iyoz: "Alloh bir uyning barcha yomonliklarini to'ldirdi va dunyo ishqini bu uyning kaliti qildi. U barcha yaxshilikni boshqa uyga to'ldirdi, zohidlik esa bu uyning kaliti bo'ldi", – deydi. Mumtoz adabiyot mana shunday dunyoqarashlardan oziqlandi. Komil inson obrazini yaratishda adabiy qahramonning dunyoga munosabatidan ham kelib chiqdi. Rahnamolar ham muridlarini tarbiyat qanotiga olar ekan, ilk bor ularga g'animlarini tanitishga harakat qildi. Bular shariatdan chetlatuvchi shaytoni la'in, jilolanib o'ziga jalb etayotgan o'tar dunyodir. Bulardan qutulmoq uchun zuhdni ixtiyor qilmoq kerak. Turkiy adabiyotdagi ilk dostonlar ham zuhd g'oyalari bilan nurlanib, ko'ngillarni yoritdi. Jumladan, "Hibat ul-haqoyiq"da:

Bu dunyo nengitin egu kedguluk,
O'l ortuq tilama vabal yutguluk, –

ya'ni bu dunyo moli hech kimga vafo qilmaydi, u yo'qlikka mahkumdir, deyiladi. Zuhd tushunchasi va zohid shaxsiga munosabat jiddiy bo'lganligi bois, tasavvufning ta'rifi kabi ularga berilgan tavsiflar ham har xil. Barcha valiyalar, riyozat ahli bu mavzuga befarq bo'lishmagan hamda o'zlarining mulohazalarini aytib o'tishgan. Masalan, Ahmad ibn Havoriy: "Olamga havas va ishq nigohi bilan qaraganlarning qalbidan Alloh taolo zohidlik va ishonch nurini olib tashlaydi,"- desa, Abu Zarr: "Dunyoda zohidlik – halolni ham harom qilmoq, mol-u mulkni ham tark qilmoqdir. Zuhd – Allohning iznida bo'lgan narsalarga o'z qo'lingda bo'lgan narsalardan ko'proq ishonmoqdir". Abu Hafz: "Zuhd faqat halolda bo'lar" deydi, unga ko'ra dunyoda halol narsasi bo'lmagan kimsa haqida zuhdan so'z ochish ham noto'g'ri. Zunnun Misriy: "Zuhd – dunyoni sevishni tark etish, nafsning rohatini, sururini ta'min etuvchi narsalardan uzoqlashmoq, rohatlantiruvchi bog'lardan aloqani uzmoq, dunyoviy amallardan tiyilmoq, Allohga ishonmoq, dunyoda zaruriy ehtiyojlardan o'zgasini istamaslik, Allohdan uzoqlashtiruvchi har narsadan qochmoq, maxluqot sevgisini qalbdan chiqarmoq". Bu kabi fikrlarini uzoq davom ettirish mumkin, ammo ularning barida haqiqatni jamlovchi nuqta bor. Mohiyat – Alloh sevgisini qozonish yo'lida barcha to'siqlarni olib tashlash, dunyo hijobini oradan ko'tarish. Shu ma'noda ilohiy amrlar va hayotiy tajribalar asnosida dunyoga kelgan zuhd ta'limoti bugun ham o'z qimmatini va foydasini yo'qotmagan. Dunyoning foniyligini anglagan oxiratning boqiyiligini

tushunadi. Baqoga bo'lgan ishonch, fanoga bo'lgan qullikdan ozod qiladi. Natijada, istig'no maqomiga ko'tarilgan inson o'zining ehtiyoji faqat Yaratganda ekanligini fahmlaydi. Bandalikni tan olish bilan hurlik boshlanadi. Zuhdda ozodlik bor, zohid haqiqiy hurdir. Tasavvuf tarixida zuhd davrining muhim ahamiyati, shubhasiz, badiiy adabiyotda ham o'z aksini topdi. Zuhd davridan oriflik davriga o'tgan tasavvuf, zuhd qarashlaridan voz kechgani yo'q. Zuhd pillapoyasini bosib, keyingi martabaga yuksaldi xolos. Zuhdiy amallarni ado etib, oshiqona muroqaba, orifona mushohadaga erishildi. Zohidona tarkni amalga oshirgachgina xoslar tarkiga etildi. Adabiyotda ham ma'rifiy maslak mohiyati zuhd g'oyalar bilan uyg'unlikda ochib berildi. Oshiq, yor, orif, rind, soqiy, qalandar, darvesh, raqib kabi bosh obrazlarning xarakter xususiyati, estetik asoslari zohid obrazi bilan parallellikda yoxud qarshilantirishda teranroq yoritib berildi.

Xulosalar. Albatta, zuhd maslagi va zohid obrazining badiiy adabiyotdagi hayoti asarning g'oya va janr xususiyatlari bilan, davr bilan, shoir shaxsiyati bilan ham chambarchas bog'liq. Payg'ambarlar qissasi, tazkira, manoqiblarda zuhd va zohidlik insoniyat kamolatidagi bosh talablardan sanaladi. Epik turdagi asarlarda, xususan, dostonlarda qahramonlar erlik yo'lida ma'lum ma'noda zuhd bosqichini bosib o'tishadi yoki tarkidunyo qilib, zohidona hayotni ixtiyor etgan ma'naviy bobolardan madad olishadi. Ko'ngilning hududsiz his-u ehtirolarini ifodalagan lirikada goh zuhd hayot sog'inchi, goh zuhd amallarga isyon tasvirlari beriladi.

ADABIYOTLAR

1. I.Haqul. Meros va mohiyat, –T.: "Ma'naviyat", 2008. 3-b
2. Komilov N "Tasavvuf". Toshkent. "Movarounnahr"- "O'zbekiston" 2009 27-b
3. Xakkuil I. Tasavvuf va she'riyat. – T: Adabiёт va san'at, 1991.
4. Xakkuil I. Ирфон ва идрок. –T.: "Ma'naviyat", 1998
5. Рахмонова З. Ишк, ирфон ва иршод. – Тошкент: Тафаккур томчилари, 2021.
6. Усмон Турар. Тасаввuf тарихи. – Тошкент: 1999. – Б. 23
7. Xakkuil I. Навоийга қайтиш (3-китоб). –T.: Тафаккур, 2016. В-99